

Lärares benägenhet att gripa in

Marcus Samuelsson

Institution för beteendevetenskap och lärande (IBL) ,
Linköpings universitet

Förmågan eller avsaknaden av förmåga att gripa in när ingripande kan anses befogat diskuteras från tid till annan. Det sker inte sällan som en följd av en massmedialt uppmärksammas händelse. Detta oavsett det gäller interventioner i krishärdar från organ som EU eller FN eller stater som USA eller det rör sig om enskilda medborgares beteende i särskilda situationer skriver Marcus Samuelsson.

Internationellt uppmärksammades och debatterades detta under hösten 2011 med anledning av en film från en övervakningskamera i en kinesisk stad. I filmen skildrades hur 18 personer på olika sätt passerade en två-åring som kördes över av flera bilar. Filmen spreds via internet och sociala media.

Nationellt uppmärksammades och debatterades detta under våren 2012 mot bakgrund av att flera människor iakttog medan en grupp ungdomar misshandlade en äldre man på ett torg i Kortedala, Göteborg. Domstolsförhandlingar om vad som egentligen skett inleddes i augusti 2012.

Så här långt rör det sig om moraliska övervägande i allmänhet, utanför skolans avgränsade kontext. Men därmed inte sagt att verksamma i skolan står bortom etik och moral. Tvärtom, i pedagogiska verksamheter avkrävs vuxna moraliska överväganden såväl som ingripanden som en del av den vardagliga verksamheten.

Ett fall av ingripande med anknytning till skolan avgjordes i början av maj 2012 och dom i fallet, om en händelse som utspelade sig på en skola i Kiruna (Mål nr B 1105-11) meddelades den 3 maj. I Domskälen, åtalspunkt 1 framkom att det rör sig om en lärare som haft tillsyn av matsalen och ingripit mot en elev som upprepade gånger brutit mot ordningsregler i skolmatsalen genom att ha en hatt på sig inomhus.

När läraren tog av elevens hatt blev eleven mycket arg och försökte kasta en tallrik på läraren varpå han blev fysiskt avlägsnad från matsalen. Medan läraren lyfte ut eleven tilldelades han en spark på smalbenet och sedan flera knytnävsslag i magen. Eleven menade sig bli väldigt kränkt av att läraren tog hans hatt, enligt domen, och försvarade sig enligt egen utsago och skrek att läraren skulle slå ihjäl.

Hotet mot läraren utdelade eleven, enligt hans utsago, som en följd av att han kände sig kränkt och förnedrad inför sina skolkamrater. Tingsrätten konstaterade att läraren agerat rimligt med hänsyn till tillsynsplikten. Eleven dömdes för misshandel och olaga hot. Men, yrkanden om skadestånd avvisade med hänvisning till att

Tillsynspliktig lärare måste ha beredskap för att visst hot och våld kan förekomma vid ett ingripande mot en elev, på samma sätt som exempelvis en ordningsvakt eller polis. (Dom B 1105-11, s. 6)

Domen och särskilt jämförelsen mellan lärare - ordningsvakt - polis upprörde många skribenter, representanter från lärarnas bägge fackförbund liksom utbildningsministern Jan Björklund. Oavsett vilka som sa vad så är detta fall endast ett exempel på ingripande som lärare gjort under föregående läsåret. Denna aspekt av lärararbetet, förtjänar att fortsatt diskuteras (a) i relation till den nya skollagen (SFS, 2010:800) och dess ökade befogenheter för lärare för att ingripa för att

upprätthålla ordning och reda (b) liksom den tilltagande juridifieringen av läraryrket (Colnerud, 2010) och (c) framtida interaktion mellan elever och lärare.

Denna artikel avser att vara ett bidrag till en sådan diskussion genom att ge exempel andra överväganden kring ingripande som lärare och fritidsledare gjort. Deras överväganden diskuteras i ljuset av det pedagogiska begreppet ingripandebenenägenhet.

Ingripandebenenägenhet

Detta begrepp introducerades i mitten 1950-talet av Torsten Husén, Lennart Husén och Nils-Erik Svensson (1957; 1959). Begreppet var del av resultatet av en undersökning som utgick från förhållanden i Stockholms folkskolor utifrån ett upplevt problem med "skolans uppfostringsproblem i allmänhet och dess disciplinproblem i synnerhet" (Husén, Husén och Svensson, 1959, s. 9). Författarna konstaterade, liksom 1947 års skoldisciplinutredning (SOU, 1950:3) att det då var särskilt påfrestande att undervisa i storstäder. Husén, Husén och Svensson konstaterade att

En relativt hög procent av storstadslärarna permanent har en "hög beredskap" för att - med större eller mindre framgång - kunna ingripa mot dålig arbets- och uppförandedisciplin. De har m. a. o. en hög "ingripandebenenägenhet". (Husén, Husén och Svensson, 1957, s. 2)

De diskuterade vidare att andra lärare sänkt sin ambitionsnivå avseende elevernas uppförande och ordning för att klara av att genomföra sina arbetsuppgifter. På så vis framkom också att lärare, liksom människor i allmänhet, förhåller sig på olika sätt inför att ingripa i olika situationer.

Samtida exempel

Under de senaste åren har jag vid upprepade tillfällen i kommunikation med lärare, pedagoger och fritidsledare uppmärksammats på hur de övervägt om, när, hur, på vilket sätt och med vilka motiv de skall ingripa i särskilda situationer. Det som förenar deras beskrivningar är att de alla, på ett eller annat sätt, går tillbaka på olika slags risker som de upplevt eller upplever förenat med yrket.

Rädsla för att anmälas av vårdnadshavare och elever

I samband med att jag följde en klasslärare i en liten stad i södra Sverige och tog del av hans erfarenheter och upplevelser som ledare för en ny skolår 4 klass nämnde han vid ett tillfälle hur han kommit att bli alltmär administrativ i sitt lärararbete:

Numera dokumenterar jag alltid extremt noggrant i de fall jag behövt ingripa mot någon eller några elever. Jag skriver ner vad, hur, när, vem, varför och sådant för att ha som stöd i fall att eleverna eller deras vårdnadshavare skulle anmäla mig för det jag gjort. Jag ser också till att alltid ha en kopia av dokumentationen tillhands för att vid behov lämna till skollärovervakningen.

Klassläraren kände sig tvungen att göra på detta sätt, som ett sätt att hantera en oro, fastän det tog tid och energi från det han egentligen gillade med lärararbetet - undervisningen. Han ville på detta sätt känna sig trygg för den skull skolan och han anmäldes till skolinspektionen igen. Av hans resonemang framkom också att skolan och kommunen tidigare anmälts till skolinspektionen och barn- och elevombudet (Beo) av olika vårdnadshavare.

Rädsla för att filmas och exponeras

I anslutning till forskning om elever, lärare och sociala medier frågade jag efter elevers och lärares föreställningar om varför elever exponerar lärare på sociala medier som Youtube.se. En lärare från en liten stad i mellersta Sverige svarade att

Jag vet inte varför de filmar. Men jag vet att de gjort och gör det. Om de filmat mig vet jag inte. Men, medvetenheten om att det filmas i klassrummet har jag numera alltid med mig.

Läraren menade vidare att hon emellanåt inte tänkte så mycket på det. Men hon kände trots allt att detta var hämmande för hennes sätt lägga upp och genomföra undervisningen. Detta därför att läraren inte ville finna sig själv på filmer på internet.

Rädsla för att komma till fysisk skada

Under ett samtal med fritidsledare i en stor stad i södra Sverige om deras profession och deras professionella status berättade en av dem om en händelse när han arbetade som fritidsledare i en grundskola:

Vid ett tillfälle kom rastvakterna in i uppehållsrummet mitt under rasten och frågade efter mig. De frågade på ett sätt som jag inte kände igen så jag reagerade direkt och frågade utan eftertanke om något hänt. Jag fick till svar att jag behövdes direkt. Rastvakterna berättade att skolan fått "besök" av flera elever från en annan skola som "drog omkring" och betedde sig "hotfullt" på skolgården. Jag följde med rastvakterna till skolans entré. Vi tittade ut och jag såg en grupp elever, några som jag kände igen, ute vid en grupp bänkar på skolgården. Lärarna berättade att eleverna varit otrevliga och aggressiva, så de bestämde att ta in "skolans egna elever och låsa dörrarna" för de "objudna gästerna". De tittade sen vädjande på mig och undrade om jag, som kanske kände eleverna, kunde gå ut och prata med dem. Eleverna på skolgården hoppade nu på bänkarna, sparkade omkull en papperskorg, svor och skrek högljutt. Utan att förstå vad som skulle ske gick jag så klart ut och för att prata med eleverna. Bakom min rygg hörde jag hur lärarna låste dörren.

Fritidsledaren beskrev att lärarna efteråt varit mycket tacksamma och glada när de så kallade objudna gästerna lämnat skolans område och lovat att inte komma tillbaka. De visade också uppskattning för hans förmåga att tala ungdomarna till rätta som de uttryckt det. Fritidsledaren var å ena sidan förvånad över lärarnas rädsla för att tala med vanliga tonåringar men å andra sidan glad över att detta inte gällde alla lärare överallt i den kommunen där han arbetade.

Rädsla för att stämplas som besvärlig av arbetsgivaren

I samband med att jag följde en slöjdlärare och hans arbete i en mindre stad i södra Sverige framkom vid ett flertal tillfällen att han ändrat ledarstil i slöjdsalen till följd av tidigare händelser:

Vid två tillfällen klagade några elever till rektorn över hur de upplevt att jag betett mig som ledare i klassrummet. De menade att jag tittat på dem och talat till dem på ett nedsättande eller till och med kränkande sätt. Eftersom rektorn fann deras upplevelse trovärdig fick jag kritik mot mitt sätt att vara i slöjdsalen. Som en konsekvens av det drog jag ner på mina ambitioner. Jag bestämde mig för att inte kräva lika mycket av eleverna, inte begära att det skulle vara aktiva under lektionerna, inte kräva att de skulle vilja göra något, jobba helt enkelt. Detta för att inte dra på mig mera kritik och uppfattas som besvärlig.

Slöjdläraren menade vidare att det varit svårt att förändra och sänka ambitionsnivån, särskilt i ett praktiskt ämne som slöjd som i stort byggde på elevers egen vilja och förmåga att driva sina egna arbeten. Men rädslan för att eleverna ännu en gång skulle reagera på hans sätt att leda slöjden gjorde han allt vad han kunde för att undvika.

Implikationer

Det framstår som rimligt att påstå att ingripandebenägenhet som del av hög beredskap numera inte enbart är något som oroar lärare i storstäder, vilket illustreras av mina fyra samtida exempel och fallet i Kiruna. Kanske är det därför så att ingripandebenägenhet inte heller i första hand oroar lärare i storstäder generellt utan i så fall mer specifik oroar lärare på vissa skolor i vissa delar av

storstäder.

Detta förhållande kan å ena sidan förstås som en förändring över tid sedan Husén, Husén och Svenssons begrepp introducerades på 1950-talet. Men förhållandet kan å andra sidan förstås som kritik av Husén, Husén och Svensson (1957) särskilda påstående av att hög ingripandebenägenhet var ett fenomen knutet till storstadslärare. Stödet för deras särskilda påstående är svårt att läsa sig till.

Det förefaller numera istället vara så att lärare i hela landet har en hög beredskap för att gripa in, och återföra elever till arbetet eller för den delen upprätthålla eller återställa ordningen i klassrummet. Att det skulle vara en effekt av begreppet som introducerades på 1950-talet håller jag för osannolikt. Bland annat därför att behovet av ingripande av flera skäl förefaller vara olika. Somliga lärare på somliga skolor förväntas eller tvingas ha hög beredskap medan somliga lärare på somliga skolor inte behöver ha en lika hög beredskap och att det gäller oavsett om de jobbar i mindre eller större städer. Det förefaller också vara så att behovet att gripa in skiljer sig från ett läsår till ett annat. Detta beroende på de lärare och elever som under det aktuella läsåret interagerar på arbetsplatsen. Betydelsen av att ha hög beredskap i betydelsen ingripandebenägenheten har på så sätt spridit sig och samtidigt koncentrerats.

Betydelsen har också aktualiserats. Bland annat till följd av att lärare numera förväntas ha förmågan att gripa in för att upprätthålla ordning och reda, såsom det uttrycks i skollagen (2010:800). Samtidigt är den tilltagande juridifieringen olustig på sätt att skolans innehåll och lärares arbete värderas och avgörs av jurister och domstolar snarare är av lärarkåren själv. En annan aspekt av aktualisering är att det som sker i klassrum digitaliserats genom internet och sociala medier. Det som på 1950-talet skedde bakom stängda dörrar är idag, mer eller mindre, offentligt via videos på Youtube eller My Space, i skriftlig form på bloggar eller meningsutbyten på Facebook och liknande sociala medier (Samuelsson, 2011).

Behovet av att diskutera om och hur ingripanden kan förbyggas, i vilken mån de kan förstås som hejdande och i något fall också som stoppande bör fortsatt diskuteras.

Dessa diskussionen bör initieras, ägas och drivas av oss med intresse för och kunskap om det som sker i mötet mellan elever och lärare i skolan. Detta är viktigt, inte minst därför pedagogers agerande har stor betydelse för vad eleverna lär sig (Hattie, 2012).

Vi får inte vara rädda för att diskutera detta som kan sägas vara en central aspekt av lärares ledarskap!